

**PSIHOLOGIA GENERALĂ
CU APLICAȚII ÎN
PRACTICA ASISTENȚEI SOCIALE**

**RODICA GABRIELA ENACHE
LAURA RODICA GIURGIU**

**PSIHOLOGIA GENERALĂ
CU APLICAȚII ÎN PRACTICA
ASISTENȚEI SOCIALE**

Ediția a II-a revizuită și adăugită

**EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2017**

Colecția PSIHLOGIE

Redactor: Gheorghe Iovan
Tehnoredactor: Ameluța Vișan
Coperta: Monica Balaban

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ENACHE, RODICA GABRIELA

Psihologia generală cu aplicații în practica asistenței sociale / Rodica Gabriela Enache,
Laura Rodica Giurgiu. - București : Editura Universitară, 2017
Conține bibliografie
ISBN 978-606-28-0573-9

I. Giurgiu, Laura

159.9

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062805739

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2017
Editura Universitară
Editor: Vasile Muscalu
B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București
Tel.: 021 – 315.32.47 / 319.67.27
www.editurauniversitara.ro
e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021-315.32.47 / 319.67.27 / 0744 EDITOR / 07217 CARTE
comenzi@editurauniversitara.ro
O.P. 15, C.P. 35, București
www.editurauniversitara.ro

CUPRINS

Argument	7
CAPITOLUL I	
Perspective teoretice privind evoluția psihologiei și a asistenței sociale ca domenii de cunoaștere și intervenție asupra omului și a societății	9
1.1 Fundamentarea teoretică a psihologiei ca știință.....	9
1.2 Asistența socială - activitate profesională în sprijinul persoanelor în situație de risc. Evoluția concepțiilor teoretice în domeniul asistenței sociale	16
CAPITOLUL II	
Particularități ale dezvoltării cognitiv-senzoriale în limitele normalității. Măsuri de protecție și asistență socială a persoanelor cu nevoi speciale	18
2.1. Conceptul de proces psihic. Clasificarea fenomenelor psihice.....	18
2.2. Caracterizarea psihologică a senzațiilor	20
2.3. Caracterizarea psihologică a percepțiilor.....	26
2.4. Caracterizarea psihologică a reprezentărilor.....	32
2.5. Clasificarea și rolul reprezentărilor în activitatea cognitivă	33
2.6. Orientări în asistența socială a persoanelor cu nevoi speciale	37
CAPITOLUL III	
Particularități ale dezvoltării proceselor cognitiv-superioare și implicațiile acestora în practica asistențială	42
3.1. Caracterizarea psihologică a gândirii.....	42
3.2. Concepții teoretice în studiul gândirii.....	43
3.3. Structura și componentele gândirii	49
3.4. Activitățile gândirii.....	50
3.5. Caracterizarea psihologică și dinamica memoriei	53
3.6. Modalități și forme de manifestare ale memoriei	56
3.7. Baza fiziologică a memoriei	60
3.8. Condițiile memorării eficiente.....	62
3.9. Caracterizarea psihologică a imaginației	64
3.10. Gândirea critică și practica asistențială.....	68
3.11. Stilul de gândire și practica asistenței sociale.....	71
CAPITOLUL IV	
Particularitățile proceselor motivaționale și semnificația acestora în relația asistent social-client	74
4.1. Caracterizarea psihologică a motivației. Dinamica motivației	74
4.2. Teorii ale motivației	75
4.3. Elemente structurale ale motivației	77

4.4. Motivația profesională în asistența socială.....	80
4.5. Motivarea clienților sistemului de asistență socială.....	83

CAPITOLUL V

Particularitățile proceselor afective și semnificația acestora în relația asistent social-client	87
5.1. Caracterizarea psihologică a proceselor afective	87
5.2. Categoriile de procese afective și funcțiile acestora	89
5.3. Dinamica tulburărilor afective	91
5.4. Tulburările afective la copii și adolescenți	93
5.5. Efecte în plan psihologic ale abuzului și neglijării copiilor	98
5.6. „Costurile” afective ale profesiei de asistent social	105
5.7. Cunoașterea - recunoașterea sentimentelor clientului.....	108
5.8. Reacții afective și atitudini implicate în relația asistent social-client	113

CAPITOLUL VI

Specificul psihologic al comunicării și caracteristicile comunicării asistent social - client	116
6.1. Comunicarea și limbajul.....	116
6.2. Obiectivele comunicării în relația asistent social-client	119
6.3. Deprinderile de comunicare ale asistentului social în relațiile cu clienții.....	120
6.4. Stilul de comunicare adecvat pentru relația profesională a asistentului social cu beneficiarii.....	124
6.5. Comunicarea de tip agresiv versus asertiv și implicații asupra relației profesionale	127
6.6. Avantajele comunicării asertive în asistența socială.....	130

CAPITOLUL VII

Specificul psihologic al proceselor reglatorii și semnificația acestora în practica asistențială	132
7.1. Caracteristicile psihologice ale atenției și formele atenției	132
7.2. Calitățile și patologia atenției.....	134
7.3. Caracterizarea psihologică a voinței. Structura actului voluntar	135
7.4. Autodeterminarea ca principiu etic, valoare fundamentală și resursă în asistența socială	136

CAPITOLUL VIII

Orientări și teorii cu privire la structura și eficiența personalității cu aplicabilitate în asistența socială	143
8.1. Personalitatea-concept integrator.....	143
8.2. Teoriile personalității și semnificația cunoașterii acestora de către asistenții sociali	147
8.3. Elemente structurale ale personalității	154
8.4. Temperamentul-latura dinamico-energetică a personalității	155
8.5. Aptitudinile-latura instrumental-operațională a personalității	160
8.6. Inteligența și creativitatea	165
8.7. Caracterul-latura relațional valorică și de reglaj a personalității	176
8.8. Aspecte ale profilului personalității asistentului social: stima de sine și efectele acesteia asupra comportamentului	183
8.9. Empatia-o competență indispensabilă asistentului social pentru asigurarea „stării de bine” a clienților.....	188
Bibliografie	194

ARGUMENT

Evoluția psihologiei ca știință a fost marcată de metamorfoze epistemologice și metodologice strâns legate între ele. Dezvoltarea psihologiei ca știință și ca profesie se bazează pe diversificarea foarte mare a ariei de specialități și prin extinderea aplicațiilor ei în domenii multiple ale vieții practice.

Studierea elementelor de psihologie de către viitorii asistenți sociali este o necesitate având în vedere că scopurile comune ale celor două domenii de cunoaștere și intervenție sunt dezvoltarea personalității, asigurarea echilibrului psihologic al beneficiarilor și reintegrarea optimă în viața socială. Viitorii asistenți sociali trebuie nu doar să își însușească cunoștințe, ci să își dezvolte competențe, aptitudini și valori pentru realizarea unor intervenții profesionale în soluționarea sau ameliorarea problemelor beneficiarilor.

Scopul asistenței sociale este de a promova sau reface o interacțiune reciproc benefică între indivizi și societate, în vederea creșterii calității vieții, atât la nivel individual, cât și la nivel de grup sau societate.

Lucrarea este structurată unitar, în opt capitole, în care sunt abordate elemente de psihologie generală și aplicații relevante ale acestora în domeniul asistenței sociale, cartea venind în sprijinul celor două categorii profesionale care au nevoie atât de o formare profesională adecvată, cât și de un efort permanent de actualizare a cunoștințelor în domeniu în vederea optimizării competențelor profesionale și găsirii celor mai bune soluții în interesul clienților, respectându-le de asemenea, demnitatea socială.

În primul capitol sunt analizate succesiv perspective teoretice privind evoluția psihologiei și a asistenței sociale ca domenii de cunoaștere și intervenție asupra omului și a societății și semnificația acestor domenii în dezvoltarea sanogenă a beneficiarilor sistemului de asistență socială.

Următoarele două capitole vizează analiza particularităților dezvoltării proceselor cognitive-senzoriale și a celor cognitive-superioare și măsurile de asistență socială acordate persoanelor cu nevoi speciale, promovându-se ideea acceptării acestora și a evitării discriminării lor.

În capitolul patru sunt analizate particularitățile proceselor motivaționale și semnificația acestora în relația asistent social-client. Procesul motivațional este analizat atât dintr-o perspectivă extinsă fiind descrise teoriile motivației dar și dintr-o perspectivă praxiologică ce vizează descrierea competențelor profesionale ale asistentului social și motivarea clienților sistemului de asistență socială.

O atenție deosebită este acordată în capitolul cinci semnificației proceselor afective în relația asistent social - client la diferite categorii de vârstă. Sunt tratate astfel aspecte privind dinamica tulburărilor afective și efectele în plan psihologic ale abuzului și neglijării copiilor.

Un rol important este acordat în capitolul șase specificului psihologic al comunicării precum și modalităților de optimizare a relației dintre asistentul social și client, fiind descrise obiectivele comunicării în relația asistent social-client, deprinderile de comunicare și avantajele comunicării asertive în asistența socială. În capitolul șapte este analizat specificul psihologic al proceselor reglatorii precum și semnificația acestora în practica asistențială.

Capacitatea de autocunoaștere a personalității este un deziderat adesea controversat al oamenilor, inclusiv a cercetătorilor. În lumina diverselor teorii și viziuni asupra personalității, autocunoașterea este un pattern distinct și caracteristic al gândirii, afectivității și comportamentului, care definește stilul personal al unui individ și influențează interacțiunea acestuia cu mediul (Attkinson și colab., 2002).

Din această perspectivă în capitolul opt sunt descrise o serie de teorii ale personalității cu aplicabilitate în asistența socială, atât în activitățile de intervenție sau consiliere psihologică individuală cât și în activitățile care vizează descoperirea resurselor psihologice ale grupurilor vulnerabile sau în situație de risc și excluziune socială.

Sperăm că lucrarea va veni în sprijinul formării competențelor profesionale ale viitorilor psihologi sau asistenți sociali, axându-se pe cele două componente: înțelegerea și acumularea cunoștințelor teoretice pe care se bazează acțiunea profesională și dezvoltarea abilităților de practicare a profesiei și de aplicare a cunoștințelor teoretice. Cele două componente presupun în mod obligatoriu legarea studiului teoretic cu disponibilitatea pentru aplicarea cunoștințelor în practică.

Autorii

CAPITOLUL I

PERSPECTIVE TEORETICE PRIVIND EVOLUȚIA PSIHOLOGIEI ȘI A ASISTENȚEI SOCIALE CA DOMENII DE CUNOAȘTERE ȘI INTERVENȚIE ASUPRA OMULUI ȘI A SOCIETĂȚII

1.1. Fundamentarea teoretică a psihologiei ca știință

Psihologia reprezintă un domeniu al cunoașterii care ne ajută să ne înțelegem semenii și pe noi înșine, ne ajută să răspundem la întrebări de tipul: ce anume ne determină să funcționăm, ce anume ne îndeamnă să acționăm sau să ne inhibăm acțiunile, de ce acționăm într-un anumit fel, de ce luăm anumite decizii și nu altele etc.... Așadar, utilizăm psihologia la nivel empiric în viața cotidiană, cunoștințele noastre fiind intuitive și subiective, învățând din propriile trăiri sau imitându-i pe alții, adaptându-ne la situațiile stresante sau abandonând „lupta” cu stresul, toate demersurile ajutându-ne practic, să facem față cerințelor vieții într-un mod cu totul personal. În aceste condiții, totuși, putem greși sau proceda incorect.

Psihologia ca știință se axează pe *investigarea întreprinsă cu rigoare* și cu multă atenție și pe verificarea rezultatelor cercetării pe mai multe căi, pentru a fi siguri că ceea ce afirmăm, corespunde realității. Unii psihologi utilizează *experimente* fie în laborator, fie în viața reală a subiecților; alții efectuează *studii bazate pe observație*; unii lucrează cu animalele pentru a le înțelege comportamentul sau mecanismele învățării, rezultatele fiind ulterior transferate în cunoașterea umană (etologie); alții utilizează *studiul de caz* pentru a cunoaște un anumit individ, familie sau comunitate, în profunzime. Indiferent de metodele utilizate, psihologii trebuie să se asigure că lucrează sistematic și științific, pentru a nu fi induși în eroare de propriile credințe, idei sau prejudecăți.

Psihologii profesioniști acționează după reguli etice foarte stricte. Studiarea psihologiei presupune și însușirea unui *limbaj specific, de specialitate*, care să permită explicarea unor fenomene într-un mod foarte precis și pe înțelesul tuturor. Psihologia este un domeniu vast, deoarece ființa umană este un sistem bio-psiho-social complex, fiecare psiholog profesionist fiind specializat într-un anumit domeniu, adoptând diferite abordări și susținând anumite opinii cu privire la problemele studiate.

Înainte de a deveni o știință modernă, autonomă, studiile de psihologie erau parte integrantă a studiilor filosofice, „*activitatea psihică fiind considerată obiect al reflexiei filosofice*”. (Mih, V., 2008, p.7). Prima lucrare cu caracter științific în domeniul psihologiei este considerată opera lui Th. Fechner „Elemente de psihofizică”, publicată în anul 1860 care

se axează pe studiul raportului dintre modificările sistemului fizic și variațiile corespunzătoare la nivelul senzațiilor.

În privința conturării obiectului de studiu al psihologiei, primele studii au vizat explicarea conceptului de „*psyche*”-*suflet*, raportându-se apoi, la cel **de conștiință sau fapt de conștiință**. S-a considerat că și acest fenomen nu poate constitui temeiul unei științe, dar el a facilitat dezvoltarea *psihologiei introspective* sau a *introspecției*. *Introspecția* a fost considerată de Norbert Sillamy o metodă de observație a stărilor de conștiință ale unui subiect practică de el însuși. „Introspecția continuă să dețină un rol important în psihologia actuală, unde ea este o metodă utilă alături de observație și de experimentare. Informațiile furnizate de ea sub forma convorbirilor și chestionarelor de autoevaluare sunt de neînlocuit în psihologia clinică.” (Sillamy N., 1996, p.163).

„Psihologia este o știință care se ocupă de studiul fenomenelor și capacităților psihice, urmărind descrierea și explicarea acestora în baza descoperirii unui ansamblu de legi, regularități sau modalități determinative”. (Popescu-Neveanu P., 1987, p.7, apud Zlate M., 2009, p.18)

După opinia lui M.Zlate, definiția unei științe trebuie să conțină informații fie și într-o formulare generală despre *obiect, metode, legi, finalitate, iar din această perspectivă autorul definește „psihologia ca fiind știința care studiază psihicul (proces, însușiri, mecanisme psihice), utilizând un ansamblu de metode obiective, în vederea desprinderii legităților lui de funcționare, cu scopul cunoașterii, optimizării și ameliorării existenței umane”.* (Zlate M., 2009, p.19).

Fiecare domeniu al psihologiei are propriile sale metode de cercetare și propriile sale căi de a progresa în cadrul cercetării.

Cele 6 abordări principale în psihologie sunt:

- **Abordarea behavioristă (comportamentală)**
- **Abordarea cognitivă**
- **Abordarea biologică**
- **Abordarea socială**
- **Abordarea dezvoltării**
- **Abordarea umanistă**

„Abordarea behavioristă (comportamentală) examinează modul în care mediul înconjurător ne afectează comportamentul. Behavioriștii sunt interesați de învățare și formarea de deprinderi și consideră că psihologii ar trebui să studieze doar comportamentul nu și modul de gândire al oamenilor, experiențele acestora, deoarece comportamentul este singurul aspect pe care ceilalți oameni îl pot vedea cu adevărat.

Abordarea cognitivă se referă la studiul proceselor mentale. Psihologii cognitiști consideră că dacă vrem să înțelegem de ce oamenii acționează într-un anumit fel este necesar să înțelegem felul în care gândesc, memorează și argumentează. Ei sunt interesați de modul în care noi interpretăm și dăm un sens lumii din jurul nostru.

Abordarea biologică cercetează modul în care procesele fiziologice interne și structura genetică ne influențează comportamentul.

Abordarea socială studiază modul în care oamenii interacționează între ei. Unii psihologi sociali accentuează factorii individuali implicați în comportamentul social, unii sunt interesați de credințele și atitudinile sociale, alții se ocupă de grupuri și de interacțiunile sociale.

Abordarea dezvoltării se referă la modul în care oamenii se schimbă de-a lungul timpului sub aspect emoțional, social și cognitiv.

Abordarea umanistă se concentrează mai mult pe experiența individului decât pe cea a oamenilor în general. Psihologii umaniști sunt preocupați în special de dezvoltarea personală și de experiența subiectivă a oamenilor. Ei consideră fiecare individ ca fiind unic și sunt interesați în a-i ajuta pe oameni să se descopere și să-și utilizeze potențialul lor specific”. (Hayes N., Orrell S., 2007)

Dezvoltarea cercetărilor în domeniul vieții psihice, dezvoltarea învățământului psihologic universitar au facilitat creșterea interesului pentru **practicarea profesiei de psiholog** și diversificarea ramurilor aplicative ale psihologiei.

În prezent, psihologia se caracterizează atât printr-o intensificare a studiilor teoretice și experimentale, printr-o diversificare a cercetărilor în diferitele ramuri aplicative, dar și prin abordarea unei perspective holistice asupra omului și asupra devenirii ființei sale.

M. Zlate analizează **obiectul psihologiei** din perspectiva următoarelor **abordări**:

1. **Viața psihică interioară ca obiect al psihologiei**
2. **Comportamentul ca obiect al psihologiei**
3. **Activitatea ca obiect al psihologiei**
4. **Omul concret ca obiect al psihologiei**

Vom analiza și noi succint aceste abordări, referindu-ne la semnificația acestora pentru evoluția domeniului științific al psihologiei și importanța cunoașterii acestora de către asistenții sociali.

1. Abordarea dinamică a vieții psihice

Această modalitate de concepere a obiectului psihologiei s-a axat pe **concepția și metoda introspecției**. Din perspectiva introspecției, „ *psihicul este conceput ca un cerc de fenomene ce își au izvorul în ele însele fără nici o legătură determinativă cu exteriorul*”. (Zlate, M., 2009, p.28)

Introspecția își are originea în Germania, primele experimente fiind realizate în *Laboratorul de Psihologie experimentală* înființat de W.Wundt la Leipzig. (Zlate, M., 2009, p.29)

Sigmund Freud este cel care, fără a descoperi inconștientul, îl propune ca obiect de cercetare al psihologiei. El introduce **conceptul de aparat psihic**, elaborează o viziune dinamică asupra componentelor acestuia și pune la punct o tehnică de sondare a inconștientului, schimbând finalitatea psihologiei.

Înainte de 1920, aparatul psihic era imaginat de Freud, ca dispunând de trei nivele supraetajate: inconștient, preconștient, conștient, rolul esențial revenindu-i inconștientului. După Freud, inconștientul este sediul instinctelor sexuale înscrise în structura biologică,

somatică a organismului. El considera că inconștientul funcționează după *principiul plăcerii*, căruia îi acordă statutul de principiu fundamental al vieții, în timp ce conștiința acționează după principiul realității, principiu care presupune gândirea, adică stabilirea unui plan de acțiune, a unor situații problematice. Atâta timp cât, între aceste instanțe există un echilibru, viața psihică a individului se desfășoară firesc.

Dacă până în 1920 Freud analizează inconștientul și sexualitatea, odată cu lucrarea „*Sinele și Eul*” din 1922, el se orientează spre segmentele superioare ale vieții psihice pe care le analizează mult mai amănunțit și nuanțat.

Aparatul psihic este împărțit în trei organizări structurale denumite: Sine, Eu și Supraeu sau Id, Ego și Superego. Sinele este echivalentul inconștientului din vechea clasificare, sediul instinctelor, sursa primară a energiei psihice care trebuie consumată, fundamentul pe care se construiește personalitatea. *Eul* este o porțiune a Sinelui care, sub influența lumii exterioare, a mediului înconjurător suferă o dezvoltare specială în sensul că, din simplu organ receptor și protector în raport cu stimulii devine un intermediar între sine și lumea exterioară.

Concepția lui Freud rămâne o încercare de explicare a funcționării psihismului legat de biologic, genetic, metapsihologic care privilegiază registrul intrinsec al psihicului.

Dincolo de aspectele fragmentare ale teoriei psihanalitice (inconștient, refulare, conflicte, libidou), elementul de bază, de coeziune rămâne legătura dintre ele.

Psihanaliza este considerată o „metodă de tratament a tulburărilor mentale care se bazează pe investigația psihologică abisală. Fondatorul ei, Sigmund Freud, observând efectele nocive ale unor evenimente traumatizante, aparent uitate a stabilit o legătură între acestea și simptomele manifestate, el vorbind și despre existența unui inconștient dinamic.” (Sillamy N., 1996, p.242)

Asistenții sociali trebuie să cunoască perspectiva dinamică de abordare a obiectului psihologiei, deoarece multe din cauzele conflictelor psihologice ale clienților pot fi explicate prin teoriile psihodinamice iar aceștia nu conștientizează uneori decât prin intermediul consilierii, cauzele traumelor pe care le parcurg în viață și mecanismele de apărare pe care le dezvoltă ulterior.

2. Abordarea behavioristă: comportamentul ca obiect al psihologiei

Timp îndelungat psihologia a fost considerată o „știință a stărilor de conștiință” (Russell A.Dewey, 2012). În opoziție cu această concepție, la începutul secolului al XX-lea s-a dezvoltat o nouă doctrină, *behaviorismul*, a cărui promotor a fost J.B.Watson. Watson considera că, în loc să se bazeze pe conștiință și pe introspecție, psihologia trebuie să utilizeze metoda observației, analizând reacțiile organismelor umane într-o situație dată. Behavioriștii au studiat comportamentul animalelor, al fătusului uman și al copiilor mici.

Comportamentul, considerat de J.B. Watson noul obiect de studiu al psihologiei este un ansamblu de răspunsuri ajustate stimulilor care îl declanșează iar *psihologia reprezintă studiul cuplului Stimul-Reacție*. „Omul behaviorismului este concret, real, viu, solicitat și determinat în acțiunile sale de mediul natural și social în care trăiește”. (Zlate, M., 2009, p.31)

Comportamentul este reprezentat de „*ansamblul reacțiilor adaptative, obiectiv-observabile* pe care un organism prevăzut cu sistem nervos le exercită ca răspuns la stimulii din ambianță, care, de asemenea sunt observabili”. (Tilquin, apud. Popescu Neveanu P., 1978)

În secolul al XIX-lea metoda experimentală este folosită frecvent în psihologie și se consideră că aplicarea ei în acest domeniu este un argument hotărâtor pentru recunoașterea statutului științific al psihologiei.

Metoda behavioristă este utilizată mai puțin frecvent de către asistenții sociali, dar sunt situații în care, în managementul de caz, specialistul folosește tehnici de consiliere de factură neobehavioristă, în special în activitatea cu copiii abuzați care dezvoltă fobii sau stări de anxietate.

3. Activitatea ca obiect de studiu al psihologiei - abordarea praxiologică

Activitatea este o modalitate specific umană de adaptare a individului la mediu și de adaptare a mediului la condiția socio-umană. Orice activitate are o bază motivațională, o structură și un scop sau un plan în raport cu care se autoreglează.

Activitatea presupune „o înlănțuire sau un sistem ierarhizat de **acțiuni** alcătuite din **operații**. **Activitatea** se construiește prin prelucrarea (asimilarea) modelelor socio-culturale și prin acomodarea acestora la sistemul psiho-comportamental al individului sau al grupului. Putem exemplifica astfel activitățile senzorio-motorii, comunicative, cognitive sau sociale. Activitatea socială implică, de cele mai multe ori, acțiuni în cooperare și comunicarea permanentă între interlocutori”.

P. Janet arăta că „psihologia se bazează pe studiul acțiunilor umane, fiind considerată **știința conduitei** sau *studiul omului în raport cu universul și mai ales în raporturile sale cu ceilalți oameni*. Janet introduce în psihologie termenul de **conduită**, pentru a evidenția totalitatea manifestărilor vizibile, orientate către afară, cât și totalitatea principiilor de organizare și reglare a ei”.

Conduita reprezintă „un ansamblu de acțiuni prin care un organism caută să se adapteze la o situație determinată”. (Sillamy N., 1986, p.77).

Acțiunea reprezintă un „mod de intervenție, de formare și transformare, inițiat conștient de subiect și mijlocit instrumental”. **Jean Piaget** susține că „**operațiile intelectuale** se bazează pe **acțiuni concrete și verbale**”. **Pierre Janet** a argumentat „**geneza actelor intelectuale în schemele de acțiune fizică**”. El a analizat **unitatea dintre motor și mental**, susținând că „acțiunea motorie este senzorio-motorie sau verbo-motorie iar acțiunea mentală include o componentă ideomotorie de schematizare sau verbalizare. Acțiunea îndeplinește un rol necesar atât în codificarea - recodificarea stimulilor, cât și în raportarea la realitate”. (Popescu Neveanu P., 1978, p.21)

Conduita se manifestă ca răspuns la cerințele motivaționale incluzând atât componente psihologice, cât și componente fiziologice sau motorii. Comunicarea, de exemplu poate fi considerată și modalitate de conduită psihosocială prin care o persoană nu numai că îi transmite celuilalt o informație prin folosirea limbajului, a mimicii, atitudinilor, gesturilor, dar în același timp îl determină pe individ să acționeze pentru atingerea unui anumit scop.

Asistenții sociali își centrează activitatea profesională pe respectarea principiului acțiunii, demersurile lor profesionale vizează schimbarea individuală și socială. Specialiștii

consideră că asistenții sociali își folosesc cunoștințele și experiența pentru a ajuta individul să opteze, să ia decizii, să determine schimbări. (Buzducea D., 2005, p.32)

4. Abordarea umanistă a obiectului psihologiei și tendința de contextualizare a teoriilor psihologice

Considerată de unul dintre inițiatorii ei, **A.Maslow** (1908-1970), ca a treia forță în psihologie, încă de la început, **psihologia umanistă** a reprezentat o reacție împotriva celorlalte două mari orientări existente și practicate în Occident (behaviorismul și psihanaliza), considerate însă incapabile de a studia și mai ales de a soluționa problematica reală, concretă, a omului contemporan. „**Nondirectivismul reprezintă o concepție filosofică despre viață, un mod de a fi**”. (Rogers., C., 1985, apud Sillamy N., 1986, p.271)

În prezent, în abordarea obiectului de studiu al psihologiei se pune accentul pe „**unitatea dintre conștiință și comportament**, în care desfășurările lumii subiective devin obiect al psihologiei, în unitate cu faptele de conduită pe care le reglează”. (Radu I., 1991, p.17).

Alături de conceptele clasice de **filogeneză** (ce caracterizează evoluția speciilor) și de **ontogeneză** (ce caracterizează dezvoltarea individului pornind de la patrimoniul său genetic) s-a dezvoltat un concept mai recent, cel de **epigeneză**. Daniel Marcelli denuște prin epigeneză orice organizare progresivă, somatică sau comportamentală a individului care este o construcție ce depinde simultan de programul genetic și de materialele și informațiile puse la dispoziția sa de către mediu. În specia umană stocul genelor de structură este de cca. zece mii, stocul neuronilor cerebrali este de zece miliarde iar numărul interconexiunilor sinaptice dintre acești neuroni este de un milion de miliarde (J.P.Changeux, apud. Marcelli D., 2003, p.19)

În procesul **de maturizare** care se referă la dezvoltarea morfologică și fiziologică a omului de la naștere până la momentul în care se ajunge la starea de maturitate trebuie făcută distincția **între anatomic și fiziologic**, adică între morfologia organelor interne și funcțiile acestora, sistemele potențiale și funcționarea, activarea acestor sisteme.

Anatomia și funcțiile biologice se situează la niveluri de organizare distincte, ele întrețin diferite raporturi cu dotarea genetică și cu contribuțiile din partea mediului, stabilindu-se legături, dar menținând și un anumit grad de independență, astfel încât caracteristicile uneia nu sunt suficiente pentru a determina în totalitate caracteristicile celorlalte. Dacă maturizarea anatomică are propriile sale legi de evoluție și dacă ea reprezintă condiția necesară dezvoltării, ea nu constituie și condiția suficientă pentru a explica un comportament al copilului sau maturizarea cognitivă și socio-emoțională a acestuia.

Definirea bazelor neuro-anatomice ale comportamentelor se realizează cu dificultăți particulare la nivelul ființei umane datorită dezvoltării considerabile a sistemului nervos central și a multitudinii sistemelor de interacțiune ce reglează comportamentul: **reglare individuală, dar și familială, socială, culturală**.

„Creierul omului își dobândește specificitatea datorită dezvoltării neocortexului iar studierea evoluției filogenetice a structurilor neuro-anatomice ale sistemului nervos central în comparație cu evoluția comportamentelor la diferite specii permite avansarea unor ipoteze

asupra instituirii filogenetice a unor structuri și conexiuni neuro-anatomice implicate în anumite trăsături ale comportamentului uman”. (Marcelli D., 2003, p. 23)

În spațiul psihologic și educațional s-au acumulat o serie de controverse care așteaptă răspunsuri noi și o fundamentare teoretică riguroasă bazată pe o analiză globală a influențelor educaționale în abordarea psihologică.

Relația dintre psihologie și științele educației încearcă să răspundă la o serie de interogații vizând modelarea educațională a trăsăturilor de personalitate ale copiilor și tinerilor, rolul educației în cultivarea potențialităților omului, abordarea educației ca un domeniu al inovației și al progresului social, într-o eră a informatizării și tehnologizării.

Emil Păun arăta că, situându-se la nivelul transmisiei și comunicării, cultura este factorul fundamental al judecății umane, cea mai înaltă valoare a educației din perspectiva discursului pedagogic umanist. „Cultura se situează nu numai la nivelul transmisiei și comunicării ci și la nivelul referinței, ea fondează o lume care ar rămâne incomprehensibilă dacă nu ar fi luminată de instrumentele culturii. A situa lumea reală în discursivitatea unui act de gândire și în contextul propriei sensibilități și afectivități înseamnă a înțelege și interpreta fapte, descoperindu-le rațiunile și posibilitățile de evoluție, ajungând la ceea ce este misterios în existența umană. Această descoperire are caracter personal, subiectiv, original, prin ea personalitatea manifestându-se autentic și cultural, cultura fiind cea care condiționează originalitatea personalității. (p.27, 2002)”

Studiul psihologiei și evoluția acesteia ca știință a cunoscut în ultimii 30 de ani o extensie permanentă, de la *psihologia considerată ca ramură a neuroștiințelor*, punându-se accentul pe dimensiunea neurologică și cognitivă, la *psihologia dezvoltării, consilierea psihologică și psihoterapia*, până la *psihologia transculturală* un domeniu al studiilor de psihologie culturală ce valorifică impactul sociologiei, al antropologiei sociale și culturale asupra evoluției ei ca știință.

Autorii contemporani vorbesc despre tendința de contextualizare a teoriilor psihologice. I. Radu arăta (1991) că „atâta vreme cât studiile psihologice rămân într-un spațiu socio-cultural cel european și nord-american- modele, noțiuni și atitudini definite în acest context sunt considerate ca fiind universale. Practic, teoriile psihologice pretind la universalitate, deși au fost stabilite pe populații destul de restrânse. Cercetările se fac pe populații, eșantioane extrase mai mult sau mai puțin aleator din populație. În final se fac inferențe de la eșantion la populație, se extrapolează la om în genere.

Studiile interculturale arată că ceea ce extindem de la om în genere este uneori propriu unui anumit context socio-cultural, de regulă, cel european sau nord-american. Apoi, teoriile modelele de psihologie umană sunt supuse testului validității interculturale, cerință din care s-au născut și studiile de psihologie transculturală.”

În concluzie, din perspectiva modernă a psihologiei, omul trebuie analizat holistic, fiind considerat atât o *categorie biologică*, un organism, cât și o *categorie psihologică, socială și axiologică - personalitatea umană și semnificația acesteia în context socio-cultural.*

Această perspectivă încercăm să o abordăm și în lucrarea de față, în care demonstrăm că cele două domenii ale intervenției asupra ființei umane, psihologia și asistența socială pot

influența programele și serviciile de asistență socială și psihologică, în sprijinul descoperirii și valorificării potențialului psihologic al persoanelor, indiferent de apartenența lor socio-culturală sau religioasă, promovând principiile umanismului. Psihologii și asistenții sociali sunt agenți ai schimbării pentru indivizi și implicit pentru societate.

„*Calitatea vieții* depinde la nivelul fiecărei societăți de un cumul de factori ca democrația, gradul de dezvoltare socio-economică, protecția socială și politicile de suport social”. (Buzducea D., 2005, p.32)

1.2. Asistența socială -activitate profesională în sprijinul persoanelor în situație de risc Evoluția concepțiilor teoretice în domeniul asistenței sociale

Pe plan mondial profesia de asistent social are o istorie de peste o sută de ani. Primele școli în acest domeniu au fost deschise în secolele XIX – XX în Germania, Anglia, America, Franța, Suedia.

Dezvoltarea teoriei asistenței sociale a cunoscut mai multe etape semnificative sub raportul dezvoltării abordărilor teoretice dar și sub aspectul practicii profesionale.

Printre primii autori în acest domeniu îi identificăm pe Alisa Solomon (Germania), Marie Gaherry (Franța), Elisabeth Fry (Anglia) și Jane Addams (SUA), dar „cercetările teoretice fundamentale aparțin autoarei *Marie Richmond*, care a descris în lucrările sale (*Diagnozele sociale, Vizita prietenească la săraci*) metodele abordării individuale a persoanelor în dificultate și care aveau la bază metodele școlii behavioriste și a psihanalizei lui S. Freud. *M.Richmond* este cunoscută și prin principiile pe care le-a promovat pentru dezvoltarea acestui domeniu:

- ❖ *principiile asistenței sociale individualizate,*
- ❖ *principiile fundamentale ale codului etic al asistentului social*

Activitatea teoretică a lui M.Richmond a pus bazele școlii de asistență socială cu denumirea de Școală diagnostică”. (Bulgaru M., 2003, pg.19)

Cătălin Zamfir arată că „*pentru România* actul de naștere a asistenței sociale moderne poate fi plasat încă din 1775, odată cu apariția primei legi de protecție pentru copil și înființarea unor instituții specializate de ocrotire pentru persoanele în dificultate: fete-mame, săraci, bolnavi, persoane vârstnice fără sprijin, persoane cu dizabilități. Cu toate acestea, despre un sistem de asistență socială cât de cât structurat, sprijinit pe măsuri legislative, susținut și de instituții corespunzătoare, se poate vorbi abia în 1831 odată cu apariția Regulamentului Organic. După Unirea Principatelor Române din 1859 apar acte normative care fixează chiar atribuții concrete pentru serviciile de asistență socială la nivelul comunelor și județelor, încurajând spiritul de întrajutorare și solidaritate la nivel comunitar (Zamfir, 1999, p.239, apud. Buzducea D., 2005, p.43) ”

Asistența socială este un domeniu interdisciplinar aflat la intersecția între sociologie, psihologie și științele juridice. „Nevoia de asistență socială a existat dintotdeauna și va exista atâta timp cât va fi civilizația umană”, după cum afirmă Doru Buzducea (2005) în lucrarea „*Aspecte contemporane în asistența socială*”.

Abordarea individuală a asistenței sociale a fost dezvoltată de cercetătorii **W.Robinson, J.Taft, O.Rank. J.Taft și O.Rank**. Ei propun o direcție nouă în teoria și practica asistenței sociale, cunoscută ca “*școala funcționalistă a asistenței sociale*”, care și-a axat cercetările pe procesul interacțiunii dintre asistentul social și beneficiar, considerați ca parteneri cu responsabilități egale în procesul de consiliere.

În perioada 1915-1950, în Statele Unite ale Americii asistenții sociali erau preocupați de îmbunătățirea condițiilor de trai și de muncă ale populației sărace, dar în același timp conștientizau necesitatea schimbării sistemului de asistență socială și doreau recunoașterea oficială a profesiei de asistent social. (Buzducea D., 2005, pg.49) În România, în 1929 se creează Școala Superioară de Asistență Socială “Principesa Ileana” din București, coordonată de Institutul Social Român, iar prin legea sanitară și de ocrotire socială din 1930 se înființează oficii de ocrotire la nivel județean, precum și case de ocrotire la nivel rural. (Buzducea D., 2005, pg.45).

Între anii 1970 2000 teoria asistenței sociale își continuă dezvoltarea în patru direcții principale: teoria asistenței sociale individuale; teoria asistenței sociale în grup; teoria asistenței sociale în comunitate; teoria administrării și managementul asistenței sociale.

Asistența socială este activitatea profesională care vizează grupuri de persoane aflate în dificultate, oricare ar fi motivele acestei stări - dizabilități fizice, senzoriale, mentale, poziția socială dezavantajată, permanentă sau provizorie, etc.

Generalizând multitudinea situațiilor la care ne referim, Aurelia și Sergiu Racu arată că asistența socială este compusă dintr-un set de norme juridice, menite să reglementeze și să faciliteze relația persoanelor-familiilor aflate în dificultate cu structurile publice specializate astfel încât, în urma acordării serviciilor de asistență, să rezulte finalitatea scontată.

În abordările teoretice contemporane, axate pe *umanism și psihologia pozitivă* (Seligman M., Csikszentmihaly, 2000), cele două domenii interdisciplinare *psihologia* și *asistența socială* valorizează experiențele subiective ale omului pe cele trei coordonate temporale: se raportează la starea de mulțumire și bunăstare emoțională din trecut, se sprijină pe sentimentele de satisfacție și împlinire din prezent, pentru ca, în viitor, omul să desfășoare activități care să îi dezvolte optimismul și speranța. La nivel individual identificăm dorința de valorizare a trăsăturilor personale pozitive, capacitatea de a iubi, sensibilitatea emoțională, capacitatea de a ierta și dezvoltarea spirituală, iar la nivel social ne centram pe dezvoltarea valorilor și comportamentelor prosociale, pe altruism, responsabilitate socială și etică profesională.

CAPITOLUL II

PARTICULARITĂȚI ALE DEZVOLTĂRII COGNITIV-SENZORIALE MĂSURI DE PROTECȚIE ȘI ASISTENȚĂ SOCIALĂ ÎN CAZUL PERSOANELOR CU NEVOI SPECIALE

2.1. Conceptul de proces psihic, conceptul de mecanism psihic Clasificarea proceselor/ mecanismelor psihice

Reprezentanții psihologiei românești Paul Popescu Neveanu, Mihai Golu (apud. Zlate M, 2009, p.115) clasifică fenomenele psihice în *procesele, activitățile și însușirile psihice*.

Procesele psihice sunt modalități ale conduitei, specializate sub aspectul conținutului informațional, al formei ideal-subiective de realizare, al structurilor și mecanismelor operaționale.

Activitățile psihice reprezintă modalități constituite dintr-un șir de acțiuni, operații, mișcări orientate în direcția atingerii unui scop, susținute de o puternică motivație.

Însușirile psihice sunt sintetizări și generalizări ale diverselor caracteristici ale proceselor și activităților psihice, care redau structurile globale, stabile, ale personalității.

Între toate fenomenele psihice există o strânsă interacțiune și interdependență.

În accepțiunea psihologiei contemporane românești M. Zlate introduce în anul 1994, apoi în 1996 în lucrarea „*Introducere în psihologie*” conceptul de *mecanism psihic*, pe care ulterior îl argumentează științific și îl dezvoltă în lucrarea „*Psihologia mecanismelor cognitive*”, publicată în anul 1999.

Autorul susține că acest concept sugerează *structura*, faptul că “fenomenul psihic se compune dintr-o serie de părți, laturi, aspecte, elemente caracteristice interrelaționate, sugerează *funcția* acestuia, sugerează un *continuum existențial* cu două capete polare, unul fiind cel al mobilității, flexibilității celălalt al stabilității, constanței și de asemenea, sugerează ideea unui *mijloc*, a unui instrument prin intermediul căruia se poate ajunge la o anumită finalitate.” (Zlate M., 1999, p.22) Noțiunea de *mecanism psihic* se bazează „pe structuri ca elemente componente și implică ideea de mișcare, de dinamism, mecanismul fiind considerat o forță motrice”.

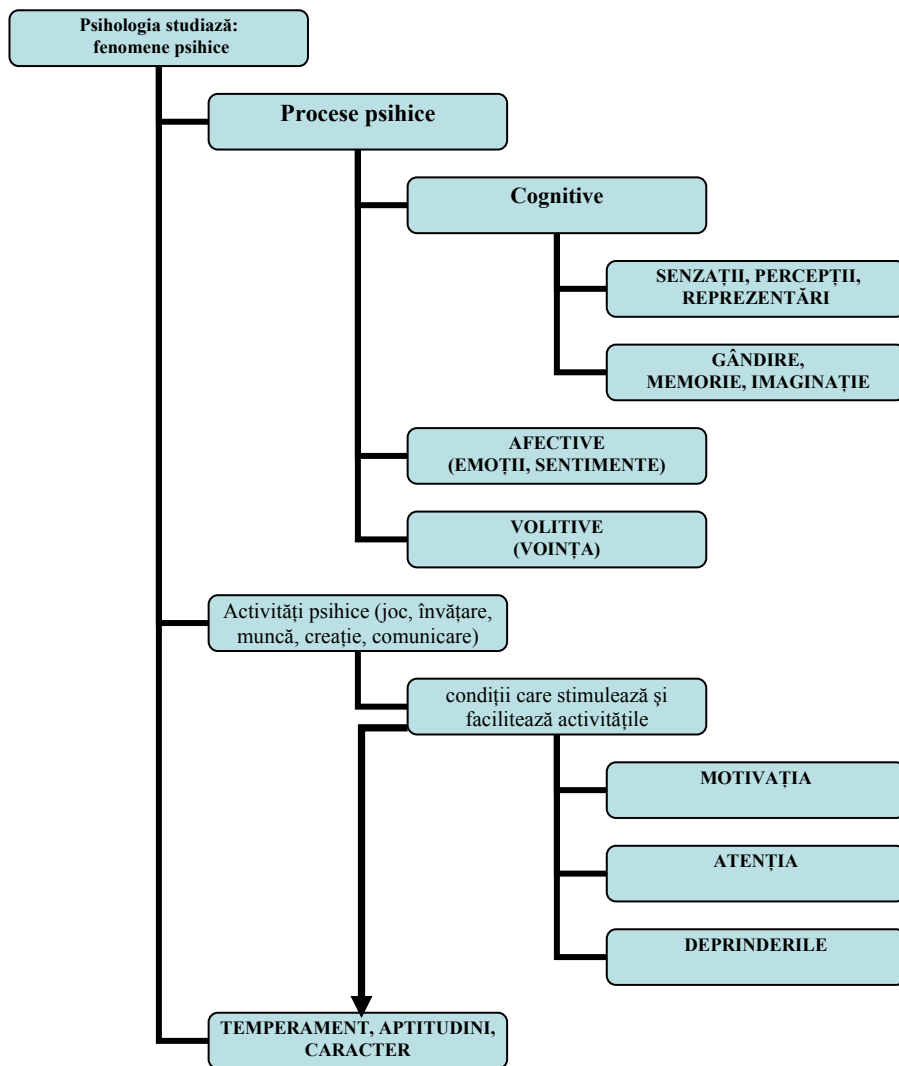

Figura nr.1: Clasificarea tradițională a fenomenelor psihice (după A. Cosmovici)

Mecanismele psihice pot fi împărțite, după concepția autorului menționat, în următoarele categorii:

- „**mecanisme informațional - operaționale** cu:
 - *mecanisme de recepționare și prelucrare primară a informațiilor*: senzații, percepții, reprezentări;
 - *mecanisme de prelucrare secundară și de transformare a informațiilor*: gândire, memorie, imaginație.
- **mecanisme stimulator - energizante ale activității**: motivație, afectivitate
- **mecanisme de reglaj psihic**: limbajul, atenția, voința;
- **mecanisme integratoare a tuturor celorlalte în structurile complexe ale personalității**: temperament, aptitudini, caracter”.

Prin **mecanismele psihice de prelucrare primară a informațiilor** omul captează, înregistrează și realizează o decodificare senzorială a acestora, el surprinde însușirile concrete, simple, izolate ale obiectelor și fenomenelor.

„Mecanismele de prelucrare primară a informațiilor apar și se dezvoltă în activitate și devin instrumente și mijloace eficiente ameliorativ-optimizatoare pentru activitate”. (Zlate M., 1999, p.27)

Mecanismele psihice de prelucrare secundară și transformare a informațiilor: gândirea, memoria și imaginația se configurează la nivelul **intelectului**. Paul Popescu Neveanu (1978) definea **intelectul** ca un „sistem de procese, activități, relații superioare, ce se constituie și funcționează plenar la nivel uman, ce depășește experiența senzorială, dar se bazează pe ea, uzează de proprietățile specifice ale creierului uman, dar se construiește numai prin modelare culturală și integrare socio-culturală.“

Știința cogniției se sprijină pe psihologie, lingvistică, informatică, neuroștiință și filosofie. Interogațiile sale vizează maniera în care limbajul este dobândit și utilizat, care sunt procesele importante în percepția umană și în memorie, cum rezolvă ființele umane problemele, cum funcționează rațiunea, studiind în același timp, fundamentele biologice ale acestor procese și maniera în care îmbătrânirea sau afecțiunile neurologice pot să le afecteze.

Motivația și afectivitatea sunt **mecanismele psihice cu rol în stimularea și energizarea comportamentului**, dar pentru funcționalitatea optimă a activității psihice este nevoie și de reglarea psihică a comportamentului.

Mecanismele de reglaj psihic ajută la „îndeplinirea optimă a fiecărei funcții psihice: comunicarea și limbajul permit proiectarea anticipată a rezultatului acțiunii în raport cu intențiile și dorințele persoanei, atenția asigură reglajul bazat pe orientarea, focalizarea și selecția actelor sau activităților iar voința, ca formă superioară de reglaj psihic facilitează atingerea unui scop conștient propus care corespunde motivelor dar și condițiilor sociale și care intră în joc atunci când este necesară învingerea unor obstacole ce apar în atingerea scopurilor propuse”. (Zlate M., 2000, p.184)

2.2. Caracterizarea psihologică a senzațiilor

Cunoașterea realității înconjurătoare începe prin senzații și percepții, ca forme ale reflectării și cunoașterii senzoriale.

Ștefan Tudos (2001) consideră **cogniția** ca fiind, din punct de vedere psihologic, un **sistem operațional** care recepționează și prelucrează în flux continuu informațiile relevante din interiorul și din exteriorul organismului. Din punct de vedere didactic, același autor face distincția între **cunoașterea senzorială** (care include senzațiile și percepțiile) și cea **logică** (gândirea, imaginația), procesul care prin funcțiile pe care le îndeplinește în sistemul cognitiv, face *trecerea de la senzorial la logic* fiind reprezentarea.

Prin intermediul senzațiilor organismul primește informații despre totalitatea însușirilor obiectelor și fenomenelor reale. Organele de simț ale omului sunt produsul unui îndelungat proces de evoluție biologică, al adaptării continue la acțiunea agenților externi, astfel încât senzațiile să ofere organismului informații suficient de exacte și de detaliate despre proprietățile acestor obiecte și fenomene, care prezintă importanță pentru existența și funcționarea normală a organismului uman.